

Sang a l'Atenes muntanyenca

L'Atenes muntanyenca s'ha tacat de sang. Per enllaçar amb la Garrotxa històrica més violenta, cal recular fins a la dels trabucaires de 'La punyalada', a mitjan segle XIX.

Bona part de la pagesia i l'artesanat de la Garrotxa van donar suport a l'absolutisme i, posteriorment, a la causa de Carles V. El carlisme és esmentat sovint quan es parla d'Olot i de la comarca. Era carlí un dels millors escriptors de la contrada, Marià Vayreda.

Una de les causes de l'impacte del carlisme a la comarca, diu l'historiador olotí Jordi Canal, professor de l'Escola d'Alts Estudis de Ciències Socials de París, va ser el procés de crisi i empobriment que patí la muntanya catalana a l'època.

Els pagès o obrer empobrit va agafar el trabuc per a tombar el règim liberal, al costat del capellà. Estava descontent per la situació personal que vivia i compartia aquest sentiment amb molts. Des de la muntanya, molt més que des de les ciutats, era fàcil d'optar per la violència quan hi dominava la misèria. Recordem el bandolerisme valencià, per exemple, amb segles i segles d'existència.

Un garrotxí desesperat, psicològicament inestable, i que se sentia humiliat, va agafar el trabuc, un dia del 2010, quan la comarca ja havia perdut el record de les batesses carlines. Com el carlisme, el crim d'Olot pot relacionar-se no pas amb una comarca en exclusiva, sinó amb tota la muntanya. Recordem el cas de Tor.

I si busquem el crim de muntanya més famós de tots –el de l'amo, a mans d'un pastor– el tenim al Ripollès, gràcies a la popularitat de l'obra de teatre d'Àngel Guimerà *Terra baixa*. Encara avui dia trobareu a Queralbs, constata l'erudit Jordi Mascarella, qui us vulgui comentar que Guimerà s'havia inspirat en un esdeveniment local, amb noms,

localitzacions precises i ingredients dramàtics: la història de l'amor d'en Jaume Constans i la Margarida, les dificultats que van imposar els tutors, l'escapada a França i el retorn a la Casa Nova de Fustanyà...

A la Garrotxa sí que trobem la gran novel·la sobre la violència muntanyenca, *La punyalada*, de Marià Vayreda, carlí, però a la seva manera: "Era la doctrina regionalista que em seduïa. Encara que no la comprenia pas bé, portat per un intens amor a les coses de casa, pressentia la reconstitució de la nostra antiga nacionalitat i la resurrecció d'una federació espanyola com a única reparació de punyents injustícies i desastrosos errors polítics. Així concebia jo el carlisme, i així vaig acceptar-lo" (*Records de la darrera carlinada*).

El carlisme, o un concepte del carlisme, com a llavor del catalanisme, tema polèmic per excel·lència. El fet és que el diari carlí que es va publicar a Olot el 1874 i el 1875, *El iris*, reivindicava, després de Déu, la pàtria i el rei, els furs.

De *La punyalada*, se n'ha destacat l'alenada salvatge, els sagnants episodis i el valor documental, perquè reflecteix l'estat de l'alta Garrotxa, allà enmig de les escabrositats del Bassegoda, pels anys 40 del segle XIX, quan l'alta muntanya garrotxina era niu de facinerosos i segrestadors, els trabucaires que la guerra carlina deixà com a escorrialles.

Per a Gabriel Ferrater, sempre enginyós i esmolat, *La punyalada* és una de les moltes fantasies sexuals, de tonalitat sàdica, que deriven de *Clarissa Harlowe*: les novel·les que fixen l'interès del lector damunt la incertitud si una

noia –car convé que sigui una noia i no una dona adulta– serà per fi violada. La noia de Vayreda és raptada per una de les bandes que, després de la primera guerra carlina, havien continuat sostenint el bandolerisme sense pretextos polítics.

L'interès de la novel·la, a banda de la truculència desfermada, està en el fet que Vayreda havia format part de les bandes carlines de la segona guerra, segons que conta ell mateix als *Records de la darrera carlinada*, i que *La punyalada* revela la seva consciència, desordenada en la formulació però neta en l'arrencada, de la incongruència que hi ha a defensar la religió i l'ordre pels mitjans del bandolerisme.

La punyalada, com s'ha dit, no és la novel·la sobre la carlinada, sinó la de la liquidació d'un món, els darrers espeternecs de les formes de vida de les societats de l'antic règim, que la modernitat ha convertit en caduques i obsoletes.

Si consultem, per tant, les pàgines dedicades a la Garrotxa de l'*Atlas literari de les terres de Girona* (2003), preparades per la filòloga olotina Margarida Casacuberta, veurem que la Garrotxa de sang i fetge queda molt esquifida –i superada– al costat de la Garrotxa idíl·lica dels poetes i dels escriptors paisatgístics.

La Garrotxa que s'havia acabat imposant, i que els darrers crims ha fet trontollar en l'imaginari popular-periodístic dels catalans, era la de l'Atenes muntanyenca, com la va batejar Narcís Oller en un discurs pronunciat a Olot el 1909: "Olot, la nostra petita Atenes muntanyenca, deu inagotable d'artistes, de savis i d'industrials de tota mena... Tota l'encisera visió de vostres camps de fajol, aquí i allà estesos com reials erminis entre la gemada verdor de l'ampla plana; de vostres fagedes ombrívols; de vostres tossals frondosos; de vostres poètiques fonts, torrenteres i clotades, de vostres cingles cantelluts o de vostres penyalars més feréstecs, de vostres costums camperoles i de vos-

El gran escriptor olotí Marià Vayreda, autor de la novel·la *La punyalada* i dels *Records de la darrera carlinada*. La biblioteca d'Olot, construïda per la Mancomunitat de Catalunya el 1918.

tres pagesets i pagesetes d'ull blavenc i pell de préssec, havien ja embadalit mos ulls en aquelles teles d'inesborrable recordança, despertant-me ànsies vehements que sols avui puc satisfer, gràcies a la bondat vostra.”

La biblioteca. Nou anys després, l'Atenes muntanyenca es reforçava amb la inauguració de la Biblioteca Popular d'Olot, integrada a la xarxa de la Mancomunitat de Catalunya. Eugeni d'Ors, que sovint s'allotjava a la casa de Josep M. Capdevila i Balanzó, va ser un dels artífexs de la instal·lació i una deixeble seva, Dolors Hostalrich, en va ser la primera directora.

De totes maneres, com va escaure's a Vilanova i la Geltrú amb la biblioteca del maçó Víctor Balaguer, la nova biblioteca, recorda Jordi Canal, va trobar objeccions en els sectors més reaccionaris, vinculats a la institució eclesiàstica, que veien un perill en el fet de posar la cultura més a l'abast del poble, més ben dit, de posar en mans del poble tots els llibres, inclosos els que els podien portar pel mal camí. A més, l'estètica del nou edifici recordava la dels temples laics promoguts pels maçons: el precedent, la de Vilanova i al Geltrú.

En qualitat de visitants, estadants ocasionals i turistes, la Garrotxa, en vers o en prosa, ha estat magnificada,

idealitzada i descrita per Joan Maragall, Josep Carner, Josep Maria Espinàs, Josep Pla —una de les seves darreres passions—, Santiago Rusiñol, Jacint Verdaguer, Carles Soldevila o Frederic Soler, *Pitarra*. Entre els garrotxins, es destaquen els noms de Vayreda, Josep Berga i Boix, Jaume Bofill i Mates (Guerau de Liost) i Joan Teixidor. El filòleg i folklorista de l'Anoia Josep Romeu i Figueres va considerar que podia fer un primer llibre amb *La comarca d'Olot vista pels escriptors catalans* (1958) i un segon dedicat a les *Llegendes de la Garrotxa*, que va elaborar el 1951 i que va editar-se el 2004.

L'Atenes muntanyenca s'havia forjat just després dels anys de *La punyalada*. Els darrers decennis del segle XIX, Olot va viure, diu Jordi Canal, una etapa de gran activitat cultural. Des dels 80 va prendre el relleu a Vic, pel que fa a centre cultural de la muntanya catalana. Era, evidentment, recorda el prestigiós historiador d'Olot i del carlisme en general, un ambient del qual participava un reduït nombre de persones, habitualment benestants, però que dissenyava la imatge de la localitat, i sovint la representava.

Neix, els anys 70 del segle XIX, la denominada escola olotina de paisatge, encara ben viva i fins fa poc influent, amb un Arcadi Calzada que, des de la

presidència de l'enterrada Caixa de Girona, va reforçar el pes dels marxants d'art olotins més enllà de la comarca.

El 1890 s'inauguren els Jocs Florals d'Olot, impulsats pel Centre Catalanista, presidits en una primera etapa pels prohoms del moviment regionalista català. Els jocs van ser una plataforma més de confluències i de propagació de la ciutat, reforçada per la nombrosa, elitista i influent colònia forastera.

La fabricació de sants, els volcans, la bona cuina, el bon pa, les darreres barretines, els rodolins amb el topònim Olot, el record del ball pla, la Banca Dorca transformada en Banca Catalana per Jordi Pujol, el segrest de la farmacèutica, l'harmonia entre la vida pagesa i la industrial, el parlar, la fageda d'en Jordà, les fonts, la sociabilitat, la més antiga plaça de braus, la polèmica del túnel de Bracons, i ara els dos casos de morts en sèrie: la projecció exterior olotina, de les peculiaritats olotines, per bé o per mal, no s'atura. Val a dir —una altra peculiaritat— que abans de néixer, molts catalans ja havíem viscut a la Garrotxa sense haver-hi nascut. Abans de néixer érem, tots —ens deien els nostres pares—, a Olot a fer barretines.

Lluís Bonada